

ENERJİ PERSPEKTİFİYLE ÜÇ DENİZ GİRİŞİMİ

Cemal KAKIŞIM*
Araştırma Makalesi

Öz

Üç Deniz Girişimi, 2015'de Polonya ve Hırvatistan'ın girişimiyle Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin dâhil olduğu uluslararası bir platform olarak doğmuştur. Polonya, Hırvatistan, Avusturya, Estonya, Letonya, Litvanya, Çekya, Slovenya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ın dâhil olduğu bu girişim, Merkez ve Doğu Avrupa'da enerji altyapısının geliştirilmesi ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra ulaştırma ve dijitalleşme alanlarındaki altyapı eksikliklerinin giderilmesini hedeflemiştir. Bu işbirliği, Merkez ve Doğu Avrupa'nın jeo-ekonomik ve jeo-stratejik önemi nedeniyle AB, ABD ve Çin'in ilgisini çekmiştir. Bu makalede, Üç Deniz Girişimi, ağırlıklı olarak enerji perspektifinden değerlendirilmiş ve başarılı bir projeye dönüşüp dönüşmeyeceğinin cevabı aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üç Deniz Girişimi, Enerji Güvenliği, ABD, Avrupa Birliği, Çin
The Three Seas Initiative with Perspective of Energy

Abstract

The Three Seas Initiative has been risen as an international platform including Center and Eastern Europe Countries with the attempt of Poland and Croatia in at 2015. The Initiative including Poland, Croatia, Austria, Estonia, Latvia, Lithuania, Czechia, Slovenia, Slovakia, Hungary, Romania and Bulgaria targeted to improve energy infrastructure and provide security of energy supply as well as to eliminate the deficiency in infrastructure in fields of transportation and digital in Center and Eastern Europe. The initiative attracted the attention of U.S., EU and China from the beginning because of the geo-economic and geo-strategic importance of Center and Eastern Europe. In this article, the Three Seas Initiative is mainly evaluated from the perspective of energy and probability of its success is queried in this respect.

Keywords: Three Seas Initiative, Energy Security, USA, European Union, China

* Öğretim Görevlisi Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
cemal.kakisim@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3865-8305.
Makalenin Gönderilme Tarihi: 19/11/2019 Kabul Edilme Tarihi: 12/02/2020

Giriş

Avrupa’da ulusların bütünleşme ve işbirliği çabaları Ortaçağ’a kadar uzanmaktadır. Bu tarihsel süreçte birleşik bir Avrupa’nın oluşturulmasına yönelik pek çok fikir öne sürülmüşse de, 19. yüzyıla kadar hepsi düşünce aşamasından ileriye gidememiştir.¹ Bütünleşme çabaları, başlangıçta Hıristiyanlık temelinde ortaya çıkmış, ancak Sanayi Devrimi’nin ardından bu girişimlerin ekonomik, askeri ve siyasi yönü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Batı Avrupa ülkelerinin 1951’de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nu oluşturarak güvenlik ve ekonomik hedeflerle başlattığı bütünleşme girişimi zamanla siyasi bir nitelik kazanmıştır. Batı Avrupa’da bu gelişmeler yaşanırken, Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri arasında da işbirliği çabaları ortaya çıkmış ve özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bu alanda fikirler gündeme gelmiştir. Ancak nihayetinde MDA’daki ülkelerin birçoğu, 2004’den itibaren Batı Avrupa’nın başlattığı bütünleşmenin bir parçası haline gelmiştir.

Avrupa Birliği’nin (AB) kurumsal siyasi ve ekonomik yapısına dâhil olmalarına rağmen, zamanla Batı Avrupa ülkeleri ile MDA ülkelerinin ihtiyaçları farklılaşmış ve güvenlik öncelikleri değişmeye başlamıştır. Almanya, İngiltere ve Hollanda gibi ülkelere kıyasla, MDA ülkelerinin gelişmiş enerji piyasalarına, enerji nakil hatlarına ve enerji kaynaklarını tedarik edebileceği ülke çeşitliliğine sahip olmaması ve önemli ölçüde Rusya’nın enerji ithalatına bağımlı hale gelmesi, enerji arz güvenliği açısından risklerini arttırmıştır. Böylece Batı Avrupa’ya göre daha az gelişmiş ve ulusal güvenlikleri açısından risk yaratmaya başlayan enerji ve taşıma gibi alanlardaki altyapı eksikliklerinin giderilmesi, MDA ülkelerinin önceliği haline gelmiştir. Nihayetinde MDA ülkeleri, AB’nin kurumsal yapısı dışında, siyasi ve ekonomik bir bütünleşmeyi hedeflemeyen yeni bir işbirliği modeli geliştirmiştir. Enerji krizlerinden büyük ölçüde etkilenen ve aynı zamanda Rusya’nın askeri baskısını da hisseden Polonya ve Hırvatistan öncülüğünde Üç Deniz Girişimi (Three Seas Initiative-TSI) uluslararası bir platform olarak doğmuştur. 12 ülkenin dâhil olduğu TSI ile MDA’da enerji altyapısının geliştirilmesi ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra ulaştırma ve dijitalleşme alanlarındaki altyapı eksikliklerinin giderilmesi hedeflenmiştir. Bu işbirliği, MDA’nın jeo-ekonomik ve jeo-stratejik önemi nedeniyle başından itibaren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin’in ilgisini çekmiştir. AB ise başlangıçta mesafeli bir duruş sergilese de, TSI’ya giderek desteğini arttırmıştır.

¹ Erhan Akdemir, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”, içinde *Avrupa Birliği-Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, ed. Belgin Akçay ve İlke Göçmen, (Seçkin Yayınları, 2012), 37.

Bu makalede TSI, ağırlıklı olarak enerji perspektifinden değerlendirilmiştir. Başarılı bir projeye dönüşüp dönüşmeyeceğinin cevabı aranmıştır. İlk olarak, MDA'da TSI öncesi ortaya çıkan iş birliği girişimlerine değinilmiştir. Ardından TSI ülkelerinin enerji arz güvenliği ve enerji alanında geliştirilen projeler irdelenmiştir. Daha sonra, ABD, Çin, Almanya ve AB'nin siyasi ve ekonomik açıdan TSI'ya yaklaşımı incelenmiştir. Son olarak, girişime dâhil olan ülkelerin, TSI'ya yaklaşımı tartışılmış ve siyasi konularda ayrışma yaşadığı noktalar değerlendirilmiştir.

I. 20. Yüzyılda Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin İşbirliği Çabaları

MDA, II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası bölge ülkelerini ortak çıkarlar temelinde bölgesel bir işbirliği oluşturmaya teşvik eden siyasi girişimlere sahne olmuştur. Savaş arifesinde ilk defa bölgesel işbirliği girişimini gündeme getiren Polonya'nın planına göre, Adriyatik, Baltık ve Karadeniz arasındaki ülkeleri birbirine bağlayacak, Polonya'nın liderliğinde bir konfederasyonun oluşturulması hedeflenmiştir.² Intermarium olarak da adlandırılan bu girişimle, konfederasyon çatısı altında üye ülkeler arasında oluşturulacak işbirliği ile Almanya ve Sovyet Rusya'nın gücünün dengelenmesi, Merkez Avrupa'nın bağımsızlığının desteklenmesi hedeflenmiştir. Ancak konfederasyon planı, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Avrupa'da AB ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kapsamında bütünleşme çabalarının hız kazanması nedeniyle uygulanamamıştır.³ Ayrıca Fransa'nın plana açık bir şekilde karşı çıkması, Litvanya'nın planı ulusal bağımsızlığına karşı bir tehdit olarak algılaması, Çekoslovakya'nın Polonya ile bir ittifaka katılmak istememesi ve Macaristan ile Romanya'nın birbirleriyle işbirliğine hazır olmaması konfederasyon fikrinin başarısız olmasında etkili olmuştur.⁴

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Batı Avrupa'da ekonomik bir bütünleşme hareketi olarak Avrupa Topluluğu'nun başarısını kanıtlaması ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, MDA ülkeleri arasında yeniden işbirliği arayışları gündeme gelmiştir.

² Marek Gorka, "Three Seas Initiative as a Political Challenge for the Countries of Central and Eastern Europe", *Politics in Central Europe* 14 , no 3 (2018):56.

³ Francis Masson, "The Three-Seas_Initiative: European Regionalism of Supranational Nature", *Nouvelle Europe*, Mart 20, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <http://www.nouvelle-europe.eu/en/three-seas-initiative-european-regionalism-supranational-nature>

⁴ Gorka, "Three Seas Initiative as a Political Challenge", 57.

Bu dönemde, eski Sovyetler Birliği üyesi ülkelerin demokratikleşme çabaları ve Batı kurumlarına dâhil olma girişimleri öne çıkmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Demir Perde ile ayrıldıkları Batı Avrupa ülkeleri ile bütünleşmek ve Batı Avrupa'daki ekonomik pazara dâhil olmak öncelikli hedefleri haline gelmiştir. Ancak MDA ülkelerinin siyasi, ekonomik ve demokratik standartlar açısından AB üyeliğine henüz hazır olmamaları, ilk etapta kendi aralarında bir işbirliği oluşturma fikrini gündeme getirmiştir. Bu kapsamda Vişegrad Grubu, 1991'de Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya tarafından oluşturulmuştur. Çekoslovakya'nın 1993'de Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ikiye bölünmesiyle Slovakya da bu gruba dâhil olmuştur. Vişegrad Grubu, AB'ye alternatif bir oluşuma dönüşmenin aksine, ortaklarının AB'ye katılımını hedeflemiş⁵ ve nihayetinde Macaristan, Polonya, Çekya ve Slovakya 2004'de AB üyesi olmuştur. Karşılıklı işbirliğini güçlendirme hedefi temelinde Avrupa güvenlik mimarisinin inşasına katkıda bulunmak, Merkez Avrupa'da komünist bloğun etkisini ortadan kaldırmak ve bölge ülkeleri arasındaki tarihi düşmanlıkların üstesinden gelmek, Vişegrad Grubu'nun oluşumunda etkili olan faktörler arasında yer almıştır.⁶ Günümüzde Vişegrad Grubu, ülke başkanları düzeyinde her yıl düzenli olarak toplanan bir siyasi platform olarak varlığını sürdürmektedir.

II. Üç Deniz Girişimi

MDA'da Vişegrad ülkeleri ile birlikte 2004'de Litvanya, Slovenya, Estonya, Letonya, Malta, 2007'de Bulgaristan, Romanya ve 2013'de Hırvatistan AB'ye katılmıştır. Ancak AB'nin bir parçası haline gelmelerine rağmen, MDA ülkeleri arasındaki yeni işbirliği arayışları devam etmiştir. II. Dünya Savaşı öncesi Polonya'nın Konfederasyon fikrinin modern ve daha sınırlı bir yorumu veya genişletilmiş Vişegrad Grubu olarak tanımlayabileceğimiz TSI, 2015'de Hırvatistan ve Polonya'nın öncülüğünde, 12 MDA ülkesi arasında -Polonya, Hırvatistan, Avusturya, Estonya, Letonya, Litvanya, Çekya, Slovenya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan- enerji, altyapı ve dijitalleşme alanında işbirliğini geliştirmeyi ve uluslararası ilişkileri desteklemeyi hedefleyen bir uluslararası platform olarak doğmuştur.⁷

⁵ "About the Visegrad Group", Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <http://www.visegradgroup.eu/about>

⁶ "About the Visegrad Group".

⁷ Marta Zubovic, "«The Three Seas Initiative»: Perspectives of Energy Sector Development within the Croatian Foreign Policy", *Post-Soviet Issues* 6, no 1 (2019): 85.

Harita 1 Üç Deniz Girişimi Ülkeleri⁸

Bu işbirliğinin Üç Deniz Girişimi olarak adlandırılmasında, 12 ülkenin coğrafi olarak Baltık, Adriyatik ve Karadeniz arasında konumlanması ve bu üç deniz üzerinden dünya pazarlarına erişmeyi hedeflemesi rol oynamaktadır. Bu ülkeler arasında Polonya, Estonya, Letonya ve Litvanya Baltık Denizi'ne, Hırvatistan ve Slovenya Adriyatik Denizi'ne, Romanya ve

⁸ Petar Kurecic, "The Three Seas Initiative: Geographical Determinants, Geopolitical Foundations, and Prospective Challenges", *Hrvatski Geografski Glasnik* 80, no 1, (2018):101.

Bulgaristan ise Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerdir. Çekya, Macaristan, Slovakya ve Avusturya ise denize kapalı ülkeler olmalarına rağmen, üç denize kıyısı olan ülkelerle ortak sınırları paylaşmaktadırlar. TSI ülkeleri, AB toplam nüfusunun %22'sine ev sahipliği yapmakta ve AB topraklarının % 28'ini kapsamaktadır.⁹ Avusturya hariç hepsi NATO üyesi olan TSI ülkeleri, NATO şemsiyesi altında savunma, AB kapsamında ise siyasi ve ekonomik alanda işbirliği için bir araya gelen devletlerden oluşmaktadır.

TSI ülkeleri her yıl ülke başkanları düzeyinde gerçekleştirilen zirveler ile bir araya gelmektedir. Günümüze kadar 2016 Dubrovnik Zirvesi, 2017 Varşova Zirvesi, 2018 Budapeşte Zirvesi ve 2019 Ljubljana Zirvesi olmak üzere düzenli olarak 4 zirve gerçekleştirilmiştir.¹⁰ TSI, "Avrupa'yı Güçlendirmek: Kuzey ve Güney'i Bağlamak" sloganıyla toplanan 2016 Dubrovnik Zirvesi'nde kabul edilen Dubrovnik Deklarasyonu ile resmi olarak duyurulmuştur ve imzacı ülkeler için yasal olarak bağlayıcılığı bulunmayan bir deklarasyona bağlı gayri resmi (informal) bir yapı kazanmıştır.¹¹

Zirveler arasında özellikle 2017 Varşova Zirvesi oldukça dikkat çekicidir. Zirveye ABD Başkanı Donald Trump, onur konuğu olarak katılmış ve ABD'nin TSI'yı desteklediğini açıklamıştır. Ayrıca zirvede, MDA'da ekonomik bağları arttırmayı hedefleyen ekonomik işbirliği ile ilgili ekonomik varlıkları bir araya getirmek amacıyla TSI İş Forumu da oluşturulmuştur. TSI İş Forumu'nun ilki 2018'de Romanya'da, ikincisi 2019'da Slovenya'da düzenlenmiştir. TSI İş Forumu ile AB, ABD, Batı Balkan ve Asya'daki komşu ülkelerin şirketlerinin temsilcilerinin TSI ülkeleri ile bir araya getirilmesi hedeflenmiştir.¹² 2019 Ljubljana Zirvesi'nde ise AB fonlarından desteklenecek TSI Yatırım Fonunun kurulması planlanmıştır. Polonya ve Romanya'daki yatırım bankaları tarafından oluşturulacak bu fon ile altyapı, ulaştırma, enerji ve dijital alanda öncelikli yatırımların uygulanması hedeflenmiştir.¹³

⁹ Avrupa Komisyonu, "The Three Seas Initiative Summit: European Commission Investments in Connectivity Projects", Eylül 17-18, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/the_three_seas_initiative_summit_en.pdf

¹⁰ David A. Weber, "The Three Seas Initiative Explained", *Atlantic Council*, Ocak 11, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-three-seas-initiative-explained-2/>

¹¹ Masson, "The Three-Seas Initiative".

¹² "The Three Seas Initiative Summit", Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <http://three-seas.eu/>

¹³ "The Fourth Summit of the Three Seas Initiative Took Place in Slovenia", Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://ceec-china-maritime.org/blog/the-fourth-summit-of-the-three-seas-initiative-took-place-in-slovenia/>

TSI, ekonomik gelişme, transatlantik bağları ve Avrupa Uyumu'ndan oluşan üç temel sütun üzerine kurulmuştur. Baltık, Adriyatik ve Karadeniz arasında kalan bölgenin daha hızlı gelişmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öne çıkan üç temel hedef bulunmaktadır: Enerji, taşıma ve dijitalleşmeyi içeren üç temel alanda altyapı bağlantıları oluşturarak MDA'nın ekonomik gelişimine katkıda bulunmak, AB ülkeleri arasında gerçek yakınlaşmayı arttırmak ve transatlantik bağlarının güçlendirilmesini desteklemek.¹⁴

Belirlenen hedeflerden de anlaşılacağı üzere, TSI, Avrupa'da AB'ye alternatif olarak sunulan siyasi ve ekonomik alanda bir bütünleşme hareketi olmadığı gibi, Birliğe üye ülkeler arasındaki uyumu arttırmayı hedefleyen bir oluşumdur. Bölge ülkelerinin altyapı konusundaki bir takım eksikliklerini gidererek bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamayı ve bu kapsamda ABD ile ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Birçok alanda işbirliği hedeflense de enerji ve enerji güvenliği ile ilgili konular en fazla odaklanılan ve tartışılan alanlardan biridir.¹⁵ Enerji güvenliği ekseninde TSI'nın temel hedefi, Baltık, Adriyatik ve Karadeniz arasında kalan bölgede kuzey-güney yönünde bir enerji ve altyapı koridoru oluşturulmasıdır. Bu güzergâhta bir koridor oluşturma ihtiyacı, Ian Brezezinski ve David Koranyi tarafından şu şekilde temellendirilmektedir: *"II. Dünya Savaşı'nın ardından yarım yüzyılı aşkın bir süredir, kıtadaki altyapı bağlantıları, doğu-batı eksenindeki gelişmelere odaklanmıştır. Soğuk Savaş sürecinde Sovyet petrol ve gazını Merkez ve Doğu Avrupa'ya ulaştıran boru hatları, bir boyun eğme ve kontrol aracı olarak hizmet vermiştir. Berlin Duvarı'nın yıkılışının ardından, anlaşılabilir bir şekilde bölge ülkeleri, gelişmiş bir batı pazarına doğru ekonomilerini bütünleştirmeye odaklanmışlardır ve kuzey-güney eksenini boyunca bölgeler arası altyapı gelişimini büyük ölçüde ihmal etmişlerdir."*¹⁶

Doğu-Batı ekseninde oluşturulan enerji altyapısının Batı Avrupa ülkelerine kıyasla MDA ülkelerini Rusya'ya daha fazla bağımlı hale getirmesi nedeniyle TSI, bölge ülkelerinin enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla yeni tedarikçi ülkelere erişebileceği enerji altyapı projelerine

¹⁴ "The Three Seas Initiative Summit", Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <http://three-seas.eu/about/>

¹⁵ Zubovic, "The Three Seas Initiatives", 85-86.

¹⁶ Ian Brezezinski ve David Koranyi, "The Three Seas Summit: A Step Toward Realizing the Vision of a Europe Whole, Free, and at Peace?", *Atlantic Council*, Temmuz 5, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-three-seas-summit-a-step-toward-realizing-the-vision-of-a-europe-whole-free-and-at-peace/>

odaklanmıştır. Rusya'dan Avrupa'ya uzanan doğal gaz boru hatlarına alternatif hatların oluşturulması ve sıvı doğal gaz (LNG) ithalatı ile tedarik yönteminin farklılaştırılması, böylece daha fazla tedarikçi ülkenin AB enerji pazarına erişiminin mümkün kılınmasıyla enerji fiyatlarının rekabete açık hale getirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda Dubrovnik Deklarasyonu'nda AB'nin temel değerlerini paylaşan diğer ülkeler ve dünya çapındaki iş çevreleri özel projeler temelinde işbirliğine davet edilmiştir.¹⁷ Özellikle doğal gaz alanında ABD gibi yeni tedarikçi ülkelerin ve uluslararası enerji firmalarının projelere dâhil edilmesi ve enerji altyapı projeleri için AB'nin siyasi ve mali desteğinin elde edilmesi hedeflenmiştir.

III. Üç Deniz Girişimi Ülkelerinin Enerji Bağımlılığı

Romanya hariç ulusal enerji kaynakları açısından oldukça fakir olan TSI ülkeleri, petrol ve doğal gaz tüketimlerinin neredeyse tamamını ithal etmektedir. Petrol ve doğal gaz kaynakları açısından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Rusya ise bu ülkelerin enerji kaynakları ithalatının büyük bir kısmını tek başına karşılamaktadır. Estonya ve Letonya ile aynı sınırları paylaşan Rusya, Sovyetler Birliği döneminden itibaren Ukrayna, Beyaz Rusya, Slovakya ve Polonya gibi transit ülkeler üzerinden Avrupa'ya yayılan boru hatları ağı oluşturarak, AB'nin önemli bir kısmını Rus petrol ve doğal gaz ithalatına bağımlı hale getirmiştir.

Bulgaristan, Romanya, Çekya, Estonya, Letonya, Slovakya, Slovenya, Macaristan, Polonya ve Avusturya, 2019'un istatistiklerine göre doğal gaz ithalatının %75'inden fazlasını Rusya'dan tedarik etmiş ve ayrıca Bulgaristan, Estonya ve Slovakya petrol ithalatlarının %75'den fazlasını da Rusya'da karşılamıştır.¹⁸ Avrupa Komisyonu'nun tahminlerine göre, TSI ülkelerinin doğal gaz talebindeki artışın 2015'den 2030'a kadar %15 artması beklenmektedir. Özellikle Polonya, Slovenya, Letonya ve Avusturya en fazla artışın beklendiği ülkelerdir.¹⁹ Bu tahmine göre, enerji tüketim artışlarına bağlı olarak TSI ülkelerinin Rusya'ya ithalat bağımlılığının daha fazla artması beklenmektedir.

¹⁷ Ivor Altaras Penda, "Three Seas Initiative– Between Economic Diplomacy And Geopolitics", *Acta Economica Turistica* 4, no 1, (2018):8.

¹⁸ "EU Imports of Energy Products-Recent Developments", Eurostat, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments

¹⁹ Bartosz, Bieliszczuk, "Three Seas Initiative: Benefits for Regional Gas Markets and the EU", *The Polish Institute of International Affairs, Bulletin* 63, (2017), Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=588178>

MDA ülkeleri, büyük ölçüde coğrafi imkânsızlıklar ve gelişmiş bir enerji altyapısının bulunmaması nedeniyle, Rusya'nın tek başına hâkim olduğu bir enerji piyasasına mahkûm olmaktadır. Bölge ülkeleri arasında doğal gaz iletimini sağlayacak yeterli ara bağlantı boru hatları ağına bulunmaması önemli bir altyapı eksikliğidir. Enerji arz kesintisinin yaşandığı durumlarda, bölge ülkeleri enerji aktarımı yaparak birbirlerine destek olamamaktadır. Denize kıyısı olmayan Orta Avrupa ülkelerinin alternatif tedarikçi ülke ve kaynaklara erişim imkânı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle bölgede, Rusya'nın enerji arzını ve enerji ithalat fiyatlarını istediği gibi kontrol edebildiği tekeli bir piyasa oluşmaktadır. Ayrıca Rusya, enerji alanındaki hâkimiyeti sayesinde diğer bölgesel konulardaki siyasi baskısını arttırabilmektedir. Böylece MDA ülkeleri sadece enerji arz güvenliği açısından değil, savunma ve dış politika alanında da savunmasız hale gelebilmektedir.

Ukrayna ve Rusya arasında 2006, 2009 ve 2014'de yaşanan krizler, enerji alanında Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki etkisini hissettirmiştir. Kriz dönemlerinde Rusya'nın Ukrayna'ya doğal gaz akışını durdurması ve doğal gaz fiyatlarını neredeyse iki katına çıkarması, Ukrayna üzerinden Rus doğal gazını tedarik eden ülkeleri zor durumda bırakmıştır.²⁰ MDA ülkeleri, Batı Avrupa ülkelerine kıyasla bu enerji arz krizlerinden daha fazla etkilenmiştir. Zira doğal gaz kesintisi sırasında, Batı Avrupa ülkeleri diğer tedarikçi ülkelere ithal ettiği doğal gaz miktarını arttırarak oluşan arz açığını dengeleyebilmiştir. Ancak bazı MDA ülkeleri, acil durum stoklarını kullanmak, sanayi üretimlerini sınırlandırmak, hatta bazı dallarındaki üretimlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Ayrıca doğal gaza bağlı elektrik üretimlerinde de ciddi sorunlar yaşanması nedeniyle kısıntıya gidilmiştir.²¹

Rusya, sadece Ukrayna üzerinden değil, çeşitli bahanelere sığınarak diğer transit ülkeler üzerinden geçen doğal gaz akışını da sınırlandırmaktadır. Örneğin 2014 yılında yaşanan doğal gaz kesintisi, Polonya'yı geçerek Almanya'ya ulaşan Yamal-Avrupa Boru Hattı'nda yaşanmıştır. Enerji akışının üçte bir oranında azaldığı kesintide, Rusya AB'nin uyguladığı yaptırımlar karşısında, istediği zaman enerji akışını durdurabileceğini hatırlatmıştır.²² Rusya, doğal gazın yanı sıra petrol

²⁰ Cemal Kakışım, "Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 10, no 2, (2019):464-465.

²¹ Aleksandar Kovacevic, "The Impact of the Russia-Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe", *Oxford Institute for Energy Studies* 29, (2009):18.

²² Avrupa Parlamentosu, "Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia", Nisan 27, 2018:20, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019,

akışında da kesintiler uygulamaktadır. Bu kesintilerin de arkasında, Rusya'nın Avrupa'da ekonomik ve siyasi açıdan baskı oluşturma amacı rol oynamaktadır. Örneğin 2006'da teknik problemleri bahane ederek Litvanya'ya petrol akışını durdurmuştur. Ancak bu kesintinin gerçek nedeninin, teknik problemler olmadığı, Litvanya'nın sahip olduğu bir rafineriyi Rus bir firma yerine Polonya'ya satmasından kaynaklandığı iddia edilmiştir.²³ Benzer şekilde, 2008'de de Çekya'nın ABD füze radar sistemine ev sahipliği yapması nedeniyle, yine teknik nedenleri bahane ederek bu ülkeye petrol arzını kısmıştır.²⁴

IV. Üç Deniz Girişimi'nin Gündemindeki Enerji Altyapı Projeleri

Avrupa'da Rusya kaynaklı doğu-batı yönünde oluşturulan petrol ve doğal gaz boru hatlarına bağımlılığın risklerinin ortaya çıkmasıyla, TSI ülkeleri, enerji arz güvenliğini sağlayacak yeni altyapı projelerine odaklanmıştır. Alternatif tedarikçi ülkelerin Avrupa enerji pazarına dâhil edilmesi ve Rus enerji nakil hatlarının alternatifi olabilecek boru hatlarının inşası yeni projelerin odağında yer almıştır. Enerji taşımacılığında, boru hatlarının alternatifi olan LNG terminallerine yönelik alt yapı projeleri geliştirilmiştir. Bu kapsamda daha rekabetçi ve akışkan bir enerji pazarının oluşturulması ve enerji arz güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir. TSI ülkelerinin enerji alt yapısını birbirine bağlayacak ve Batı Avrupa'daki enerji merkezlerine erişimi mümkün kılacak, kuzeyden güneye uzanan yeni boru hatları planlanmıştır. Ayrıca bölgesel ve uluslararası ticareti artıracak ulaştırma projeleri de geliştirilmiştir.

Polonya'nın Baltık Denizi'ndeki LNG Terminali ile Hırvatistan'ın Adriyatik Denizi'ndeki LNG terminalini birine bağlayacak olan Kuzey-Güney Doğal Gaz Boru Hattı, enerji altyapısına yönelik bu kapsamda geliştirilen en önemli projelerden biridir.²⁵ Bu boru hattının geliştirilmesine paralel olarak, Hırvatistan'ın Krk Adasında bir Yüzen LNG Terminalinin inşası da planlanmıştır.²⁶ Kuzey-Güney Doğal Gaz Boru Hattı, TSI

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf)

²³ Avrupa Parlamentosu, "Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia", 20.

²⁴ Avrupa Parlamentosu, "Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia", 20.

²⁵ Kurecic, "The Three Seas Initiative", 121.

²⁶ Three Seas Initiative Summit, "Three Seas Initiative-Priority Interconnection Projects", Ekim 18, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/LIST-OF-PRIORITY-INTERCONNECTION-PROJECTS-2018.pdf>

ülkelerinin Basra Körfezi, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki tedarikçi ülkelerin yanı sıra ABD, Avustralya ve Kanada'dan da LNG tedarikini mümkün hale getirecektir. Enerji tedarik yöntemini de çeşitlendirecek bu altyapı sayesinde, Rusya'nın MDA enerji pazarındaki hâkimiyeti sınırlandırılacak ve TSI ülkelerinin Rusya'ya enerji bağımlılığı azaltılacaktır.

Kuzeyden güneye uzanan altyapı projelerinin yanı sıra, iki ülke ya da daha fazla ülke arasındaki doğal gaz iletim altyapısını birbirine bağlayacak ara bağlantı boru hattı projeleri de TSI'nın gündemindedir. Bu kapsamda geliştirilen projeler;²⁷

- Litvanya-Polonya Doğal Gaz Ara Bağlantı Boru Hattı (GIPL),
- Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz İletim Boru Hattı (BRUA),
- Bulgaristan-Romanya-Macaristan Doğal Gaz İletim Boru Hattı (Eastring),
- Romanya-Macaristan-Slovakya Doğal Gaz İletim Koridoru,
- İyonya Adriyatik Boru Hattı (IAP),
- Baltık Boru Hattı,
- Slovakya-Polonya Doğal Gaz Ara Bağlantı Boru Hattı,
- Polonya-Ukrayna Doğal Gaz Ara Bağlantı Boru Hattı

TSI ülkelerinin doğal gaz iletim sistemlerini çift yönlü çalışacak şekilde birbirine bağlayacak bu ara bağlantı boru hatlarıyla, hem TSI ülkeleri arasındaki enerji pazarlarının hem de bu pazarlar ile AB doğal gaz pazarlarının entegrasyonu sağlanabilecektir. TSI ülkeleri, Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz İletim Boru Hattı üzerinden Avrupa'nın en büyük doğal gaz merkezlerinden biri olan Avusturya'daki Baumgarten Hub'na dâhil olabilecek ve daha rekabetçi fiyatlar ile doğal gaz temin edebilecektir. Baltık Boru Hattı ise başta Baltık ülkeleri olmak üzere MDA ülkelerinin Norveç'ten doğal gaz tedarik edebilmelerini mümkün hale getirecektir. Bu boru hatları ağının inşa edilmesiyle ve Baltık, Adriyatik, Karadeniz'de LNG terminallerinin oluşturulmasıyla, TSI ülkeleri hem AB spot doğal gaz pazarından hem de küresel LNG piyasalarından enerji tedarik edebilecektir.

Planlanan bu boru hatları, MDA ülkelerinin alternatif enerji koridorlarına erişimini de mümkün hale getirmektedir. Hırvatistan'ı Karadağ

²⁷ Three Seas Initiative Summit, "Three Seas Initiative-Priority Interconnection Projects".

ve Arnavutluk üzerinde Trans Adriyatik Boru Hattı'na bağlayacak İyonya Adriyatik Boru Hattı, Hazar Bölgesi'nden gelen doğal gazın Hırvatistan'a ve Güney Doğu Avrupa'ya ulaşmasını sağlayacak ve böylece Güney Doğu Avrupa'ya yeni bir enerji koridoru kazandırılacaktır.²⁸ Ayrıca Adriyatik Boru Hattı'nın Türkiye üzerinden geçen Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) devamı olması, İyonya Adriyatik Boru Hattı'nın doğal gaz taşıma potansiyelini daha fazla arttıracaktır. Ancak bu kapasite artışı, Azerbaycan'ın doğal gaz üretimini daha fazla arttırması, Türkmenistan'ın yanı sıra Türkiye'nin güneyinde yer alan tedarikçi ülkelerin de TANAP'a dâhil olması durumunda gerçekleşebilecektir.

Ulaştırma alanında öne çıkan en önemli proje ise, Litvanya'nın Baltık Denizi kıyısındaki liman şehri Klaipeda'dan Yunanistan'ın Ege Denizi kıyısındaki Selanik Limanı'na kadar uzanan Via Carpathia otoyol projesidir.²⁹ Avrupa'nın kuzey kıyılarından güney kıyılarına kadar uzanan ve bu nedenle Kuzey-Güney Otoyolu Projesi olarak da adlandırılan Via Carpathia, Litvanya, Polonya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Yunanistan'a ulaşmaktadır. Ana bağlantı yollarından geçerek Orta Avrupa'dan Asya uzanan Via carpathia ile AB'nin doğu sınırları boyunca hızlı bir ulaşım yolunun oluşturulması hedeflenmektedir.³⁰ Via Carpathia'nın Yunanistan'ın ardından ikinci liman kenti olarak Karadeniz kıyısında yer alan Romanya'ya bağlanması da planlanmaktadır. Otoyolun Romanya'nın Köstence Limanı'na erişebilecek şekilde planlanması, MDA ülkeleri ile Hazar Bölgesi ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri artırması, ticari ve ulaştırma bağlantılarını geliştirmesi beklenmektedir.

Ara Bağlantı boru hatları, LNG terminalleri ve otoyollar, Baltık, Adriyatik ve Karadeniz üzerinden tedarik edilecek enerji kaynakları ve ticaret mallarını iç pazarlara ulaştırılabilecek şekilde planlanmıştır. Bu açıdan Baltık, Adriyatik ve Karadeniz'in TSI ülkelerinin alternatif tedarikçi ülkelere erişebilmesini mümkün hale getiren bir coğrafik kaldıraç olarak kullanılması hedeflenmiştir.

TSI gündeminde olan altyapı projeleri, AB'nin enerji politikaları ve öncelikleriyle de uyumludur. AB'nin enerji krizlerine karşı aldığı önlemleri desteklemektedir. Bu nedenle bazı projeler AB'nin Ortak Çıkar Projeleri'ne

²⁸ Zubovic, "The Three Seas Initiatives", 87.

²⁹ Kurecic, "The Three Seas Initiative", 121.

³⁰ Miroslaw Przygoda, "The Three Seas Initiative as A New Important Factor in the Integration of Central and Eastern Europe", (26th International Scientific Conference on Economic and Social Development – Building Resilient Society sunulan tebliğ – Zagreb, Croatia, Aralık 8-9 2019:671.

dâhil edilmiş ve bu projelerin gerçekleştirilmesi için AB tarafından mali destek sağlanmıştır. Bu kapsamda Avrupa Tesislerini Bağlama Fonu (the Connecting Europe Facility) tarafından fonlanan doğal gaz projelerinin %90'ından fazlasını TSI ülkeleri ile bağlantılı projeler oluşturmuştur.³¹ Hırvatistan'ın Krk Adasında inşa edilecek Yüzen LNG Terminali, AB'nin Ortak Çıkar Projeleri'ne dâhil edilen projelerden biridir.³² Avrupa Komisyonu projeye yaklaşık 100 milyon Euro finansal destek sağlama garantisini vermiştir.³³ Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz İletim Boru Hattı, Avrupa Yatırım Bankası'ndan 100 milyon Euro finansman almış ve Avrupa Tesislerini Bağlama Fonu'ndan 179 milyon Euro hibe almaya hak kazanmıştır.³⁴ Ayrıca Avrupa Komisyonu tarafından AB'nin Ortak Çıkar Projeleri'ne dâhil edilen Litvanya-Polonya Doğal Gaz Ara Bağlantı Boru Hattı'na 276 milyon Euro, Baltık Boru Hattı'na ise 33 milyon Euro destek sağlanmıştır.³⁵

V. ABD, Çin ve AB'nin Üç Deniz Girişimi'ne Yaklaşımı

ABD, 2000'li yıllarla birlikte enerji endüstrisi açısından önemli bir devrim gerçekleştirmiştir. Geliştirdiği yatay sondaj ve hidrolik çatlatma teknolojisi sayesinde kaya gazı ve petrol üretimine başlamış ve enerji üretimini son 10 yılda beklenmedik bir ölçüde arttırmıştır.³⁶ Kaya Gazı Devrimi olarak adlandırılan bu dönemle birlikte, 2017'de doğal gaz üretimi doğal gaz tüketimini geçmiştir³⁷ ve ABD enerji bakımından kendine yetebilen bir ülke haline gelmiştir. Üretimdeki artışın katlanarak devam etmesi ise ABD'yi kısa sürede enerji kaynaklarını ihraç eden tedarikçi bir ülke haline getirmiştir. ABD Enerji Bilgi İdaresi, 2019'un sonuna kadar ABD'nin Katar ve Avustralya'nın ardından dünyanın en büyük üçüncü LNG ihracatçısı olacağını tahmin etmektedir.³⁸ LNG ihracatının ABD'yi küresel ölçekte bir

³¹ Avrupa Komisyonu, "The Three Seas Initiative Summit".

³² Three Seas Initiative Summit, "Three Seas Initiative-Priority Interconnection Projects".

³³ Avrupa Komisyonu, "State Aid: Commission Approves Public Support for Croatian LNG Terminal at Krk Island", Brüksel, Temmuz 31, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-4910_en.htm

³⁴ Avrupa Komisyonu, "The Three Seas Initiative Summit".

³⁵ Avrupa Komisyonu, "EU Invests in Natural Gas Interconnections", Kopenhag, Mayıs 25, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://ec.europa.eu/info/news/eu-invests-clean-gas-interconnections-2018-may-25_en

³⁶ Daniel Raimi, "Energy Dominance: the Right Goal for US Policy?" *Oxford Institute for Energy Studies*, Oxford Energy Forum Issue 111, Kasım 2017, 15.

³⁷ Birleşik Devletler Enerji Bilgi Yönetimi, "Natural Gas Explained, Where Our Natural Gas Comes From" Aralık 3, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.eia.gov/energyexplained/natural-gas/where-our-natural-gas-comes-from.php>

³⁸ Birleşik Devletler Enerji Bilgi Yönetimi, "U.S. Liquefied Natural Gas Export Capacity to More Than Double by the End of 2019", Aralık 10, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=37732>

doğal gaz süper gücüne dönüştürmesi ve bunun etkisi ile dünya enerji pazarlarının giderek daha esnek, rekabete açık, verimli ve güvenli hale gelmesi beklenmektedir.³⁹

Enerji endüstrisinde yaşanan bu gelişmeler, ABD'nin son dönemdeki enerji politikalarını şekillendirmiştir. Dünyada ABD'nin enerji hâkimiyetini pekiştirecek şekilde, ulusal enerji üretimine hız verilmesi ve enerji kaynaklarının ihracatının artırılması, ABD'nin enerji politikasının önceliği haline gelmiştir.⁴⁰ Avrupa, hedef enerji pazarlardan biri olarak değerlendirilmiş, Rusya ise Avrupa pazardaki hâkimiyeti nedeniyle ciddi bir rakip olarak algılanmıştır. ABD'nin bu enerji politikası, ABD Başkanı Donald Trump'ın, ABD'nin LNG ihracatının Avrupa'yı Rusya'nın siyasi şantajlarından kurtaracağını ve Avrupa'nın Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltacağını ifade etmesiyle en üst seviyede dile getirilmiştir.⁴¹

ABD, Batı Avrupa ülkelerine kıyasla özellikle TSI ülkelerini enerji arz güvenliği konusunda yaşadıkları kırılganlıklar üzerinden etkilemeye çalışarak, Avrupa enerji pazarına dâhil olmak istemektedir. Bu kapsamda Avrupa'yı Rus doğal gazına daha fazla bağımlı hale getirecek ve Polonya, Ukrayna gibi kendisine yakın, müttefik, transit ülkelerin jeo-stratejik, jeo-ekonomik önemini azaltacak Kuzey Akım II⁴² projesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Avrupa ülkelerinin Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltacak ve Avrupa enerji pazarını enerji arzı açısından çeşitlendirecek projeleri ise desteklemektedir. Daha önce Nabucco ve TANAP gibi Hazar Bölgesi ve Ortadoğu enerji kaynaklarını Avrupa'ya taşıyacak projeleri destekleyen ABD, günümüzde ise kendi LNG ihracatını MDA ülkelerine alternatif bir seçenek olarak sunmaktadır.

ABD, Avrupa'ya yönelik bu enerji politikasını TSI'yı siyasi açıdan destekleyerek yürütmektedir. TSI'nın 2017 Varşova Zirvesi'ne onur konuğu olarak katılan Donald Trump, işbirliğinin hedeflerinin ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Avrupa stratejisiyle uyumlu olduğunu ifade etmiş ve TSI ülkelerinin alternatif enerji kaynaklarına erişimini sağlayacaklarını, Polonya

³⁹ Jason Bordoff, "Trump's Energy Policy: a Sharp Shift but Markets Trump", *Oxford Institute for Energy Studies*, Oxford Energy Forum Issue 111, Kasım 2017, 11.

⁴⁰ Bordoff, "Trump's Energy Policy: a Sharp Shift but Markets Trump", 11.

⁴¹ Meghan L. O'Sullivan, "US Energy Diplomacy in an Age of Energy Adundance", *Oxford Institute for Energy Studies*, Oxford Energy Forum Issue 111, Kasım 2017.

⁴² Her yıl 55 milyar metreküp Rus doğal gazını, Baltık Denizi tabanından herhangi bir transit ülkeye uğramadan doğrudan Rusya'dan Almanya'ya ulaştırılmak amacıyla tasarlanan boru hattıdır. Boru hattının yaklaşık %80'i tamamlanmış durumdadır. Ancak Danimarka, Kuzey Akım II'nin Baltık Denizi'ndeki karasularından geçişi için henüz izin vermemiştir. "Kuzey Akım 2", *Spuknik*, Kasım 1, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019 <https://sptnkne.ws/9UMz>

ve komşularının bir daha asla tek bir tedarikçi ülkenin rehini haline gelmeyeceğini dile getirmiştir.⁴³ TSI ülkelerinin enerji kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyaçlarını karşılamaktan onur duyacaklarını, ABD'nin yüksek kalitede ve ucuz enerji kaynakları üretiminde güvencilecekleri bir ortak olacağını ifade etmiştir. Ayrıca ABD'nin kesinlikle enerji kaynaklarını ülkeler üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmayacağını belirterek, hedeflerinin açık, adil ve rekabetçi bir küresel enerji ticareti tesis etmek olduğunu açıklamıştır.⁴⁴ ABD'nin TSI'ya bu açık desteğinin arkasındaki motivasyon, kuşkusuz başta ekonomik nedenlerle Avrupa enerji pazarına dâhil olma arzusudur. Zira giderek artan doğal gaz ihracat potansiyeli açısından, TSI ülkeleri önemli bir enerji pazarı niteliğindedeyken, bu ülkelerin Rusya'ya enerji bağımlılığı ve bu bağımlılığın oluşturduğu riskler de kullanışlı bir pazarlama aracıdır.

ABD'nin Başkan düzeyinde zirveye katılarak TSI'yı desteklemesi, başta Almanya olmak üzere Rusya ile enerji ilişkilerini geliştiren Batı Avrupa ülkelerinde şüphe ile karşılanmıştır. Donald Trump'ın Polonya öncülüğünde zirveye katılması, başta Polonya Hükümeti'nin AB'nin yasal yükümlülüklerini göz ardı ettiğini ve Avrupa Uyumu'nu baltaladığını düşünen⁴⁵ Almanya'nın tepkisini çekmiştir. Zirve sonrası, AB ülkeleri arasındaki bölünmeyi arttırdığı ve AB'yi zayıflattığı gerekçesiyle TSI'nın Amerika'nın Avrupa'daki Truva Atı olduğuna yönelik değerlendirmeler dahi yapılmıştır.⁴⁶ Bu algının oluşmasında ise ABD'nin AB'den ayrılması için İngiltere'ye Brexit sürecinde verdiği destek etkili olmuştur.⁴⁷ Ayrıca Donald Trump'ın Başkan seçildikten sonra, NATO'nun savunma harcamalarına sınırlı katkıları ile ilgili başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine yönelik yaptığı eleştirilerin, Paris İklim Değişikliği Antlaşması'ndan ve İran ile varılan Nükleer Anlaşmadan çekilmesinin de etkisi bulunmaktadır. Bütün bu sorunlu alanlar, TSI'ya verilen ABD desteğinin Avrupa'nın ortasına ekilen bir nifak tohumu olarak algılanmasında etkili olmuştur.

⁴³ Grzegorz Zbińkowski, "The Three Seas Initiative and its Economic and Geopolitical Effect on the European Union and Central and Eastern Europe", *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe* 22, no 2, (2019):114.

⁴⁴ "Remarks by President Trump at the Three Seas Initiative Summit", *Beyaz Saray Basın Sekreterliği Ofisi*, Temmuz 6, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://translations.state.gov/2017/07/06/remarks-by-president-trump-at-the-three-seas-initiative-summit-july-6-2017/>

⁴⁵ Piotr Buras ve Josef Janning, "Divided at the Centre: Germany, Poland, and the Troubles of the Trump Era", *European Council on Foreign Relations Policy Brief* 274, Aralık 2018:27. Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019 https://www.ecfr.eu/page/-/divided_at_the_centre_germany_poland_and_the_troubles_of_the_trump_era.pdf

⁴⁶ Penda, "Three Seas Initiative– Between Economic Diplomacy And Geopolitics", 18.

⁴⁷ Penda, "Three Seas Initiative– Between Economic Diplomacy And Geopolitics", 18.

Bu olumsuz algıya rağmen Fransa'nın TSI'ya yaklaşımı ise Almanya'ya nazaran daha pozitifdir. Fransa, Almanya'nın bölünme korkusunu paylaşmamakta ve TSI'yı bir baskı unsuru olarak değerlendirmemektedir.⁴⁸ Rus doğal gazına doğrudan bağımlı olmaması ve TSI ülkelerindeki ekonomik faaliyetlerinin sınırlı olması nedeniyle, TSI'yı AB'nin bütünlüğüne doğrudan bir tehdit olarak algılamamaktadır. Yine de Almanya ile yakın ilişkilerinin bulunması ve bu ilişkilere stratejik bir önem atfetmesi nedeniyle Almanya'nın TSI ile ilgili kırmızıçizgilerini dikkate almaktadır.⁴⁹

ABD, TSI'ya desteğini enerji alanında yaptığı ikili anlaşmalarla ve Rusya kaynaklı enerji projelerine engel olmaya çalışarak devam ettirmiştir. Polonya ile LNG ihracatına yönelik 24 yıllık bir anlaşma imzalanmış⁵⁰ ve bu sayede 2018 yılından itibaren Polonya'ya başlayan LNG ihracatıyla, Avrupa enerji piyasasına alternatif bir tedarikçi ülke olarak dâhil olmuştur. Rusya ve Almanya arasındaki enerji ortaklığını hedef alarak Kuzey Akım II'yi engellemeye yönelik ciddi bir adım atmıştır. Bu kapsamda CAATSA olarak isimlendirilen ABD'nin Yaptırımlar Aracılığıyla Düşmanlarla Mücadele Yasası 2017'de ABD Kongresi tarafından kabul edilmiştir. Rusya'nın da dâhil edildiği düşman ülkeler ile ticari faaliyette bulunan firmalara yaptırım uygulanmasını öngören yasa tasarısında doğal gaz ile ilgili ayrı bir bölüm de yer almıştır. Bu yasadaki hareketle, ABD'nin Berlin Büyükelçisi Kuzey Akım II'nin inşasında yer alan enerji firmalarına mektup göndererek, CAATSA kapsamında cezalandırılacaklarını belirtmiştir.⁵¹ Bu yasa ile Kuzey Akım II'nin engellenmesi hedeflenirken, Avrupa ve Rusya arasındaki doğal gaz ticaretinde Polonya ve Belarus gibi transit ülkelerin devre dışı bırakılmasına engel olunmak istenmiştir.⁵²

Almanya ve Avusturya ise ABD'nin bu yaptırım kararını AB'nin enerji güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirerek kınamıştır. Kuzey

⁴⁸ Doğu Araştırmaları Merkezi, "The Emergence of a European Project Three Summits for the Three Seas Initiative", (2018):9, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://www.newstrategycenter.ro/wp-content/uploads/2018/06/NSC_OSW_3SI_policy_paper.pdf

⁴⁹ Doğu Araştırmaları Merkezi, "The Emergence of a European Project", 9.

⁵⁰ Monika Scisłowska, "Poland Signs Deal for Long-term Deliveries of US Gas", *AP News*, Kasım 8, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://apnews.com/72568e5c41bd49d0a3515926311ebc7b>

⁵¹ Michael Nienaber, "U.S. Warns German Companies of Possible Sanctions Over Russia Pipeline", *Reuters*, Ocak 13, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-germany-usa-russia-pipeline/us-warns-german-companies-of-possible-sanctions-over-russian-pipeline-idUSKCN1P70FR>

⁵² Kurecic, "The Three Seas Initiative", 122.

Akım II'nin engellenmesi ve yaptırım yasası, Almanya'nın ve AB'nin stratejik çıkarlarına doğrudan bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.⁵³ Almanya'daki politik çevreler, daha ileri giden siyasi değerlendirmelerde de bulunmuştur. TSI, Almanya ve Fransa'nın güçlü bir pozisyona sahip olduğu Avrupa'daki mevcut sistemi yıkmaya aracı ve eski Avrupa ile mücadele edebilecek siyasi bir blok oluşturma girişimi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴

Almanya'nın bu yönde tutum takınmasında ekonomik çıkarları rol oynamaktadır. Almanya, Rusya'dan en fazla doğal gaz ithal eden ülkedir⁵⁵ ve ithal edilen doğal gazın önemli bir kısmı transit ülkeler üzerinden Almanya'ya ulaşmaktadır. Transit ülkelerin geçiş ücreti alması ise Almanya için doğal gazın maliyetini arttırmaktadır. Ancak Baltık Denizi yoluyla Rusya'dan Almanya'ya ulaşacak Kuzey Akım II'nin devreye girmesi ile transit ülkeler devre dışı bırakılacağı için Almanya daha uygun fiyatlar ile doğal gaz tedarik edebilecektir. Dolayısıyla Almanya Kuzey Akım II'nin engellenmesini ekonomik çıkarlarına tehdit olarak değerlendirmektedir.

Almanya'nın bu tutumu karşısında ABD'nin yaklaşımı değişmemiş, aksine Donald Trump'ın doğal gaz bağımlılığında dolayı Almanya'nın Rusya'nın tutsağı haline geldiğini ifade etmesiyle⁵⁶ işbirliğine sunulan destek daha da pekişmiştir. ABD, TSI'yi ekonomik açıdan da desteklemeye başlamış ve TSI'nin enerji altyapı projelerinin finansmanına destek sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. 2018 Bükreş Zirvesi'ne katılan ABD Enerji Bakanı Rick Perry, Kuzey-Güney Enerji Koridorunun finansmanının sağlanması için Avrupa Komisyonu ve bölge ülkeleri ile birlikte çalışılmasını sağlayacak Transatlantik Enerji İşbirliği Ortaklığını duyurmuştur.⁵⁷

Ekonomik çıkarları açısından TSI ile ilgilenen tek uluslararası aktör ABD değildir. Ekonomik etkisi dünyaya yayılan ve başat güçlerden biri olarak anılmaya başlanan Çin de, MDA'ya jeo-politik ve jeo-ekonomik

⁵³ Kurecic, "The Three Seas Initiative", 122.

⁵⁴ Zbińkowski, The Three Seas Initiative and its Economic, 116.

⁵⁵ 2018 yılında Almanya, Rusya'dan 58.5 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiştir. Bu miktar, Rusya'dan Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerine ihraç edilen doğal gazın (200 milyar metreküp) yaklaşık %30'udur, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <http://www.gazpromexport.ru/en/statistics/>

⁵⁶ Almanya Dışişleri Bakanı Maas'tan Trump'a Rusya Yanıtı: Tutsak Değiliz, *Sputnik*, Temmuz 12, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://sptnkne.ws/hZVv>

⁵⁷ Ella Kietlinska, "Three Seas Initiative: Boosting Economic Growth in Central and Eastern Europe While Enhancing Region's Energy Security", *The Epoch Times*, Haziran 20, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://www.theepochtimes.com/three-seas-initiative-boosting-economic-growth-in-central-and-eastern-europe-while-enhancing-regions-energy-security_2968408.html

önemi açısından ilgi duyan uluslararası aktörler biridir. Bölge ülkeleriyle son on yılda gerçekleşen ticaret hacmi, bölgedeki altyapı projelerine de yaptığı yatırımlar ile birlikte 2017’de 68 milyara dolara ulaşan⁵⁸ Çin, MDA’daki ekonomik etkisini genişletmeyi ve bölgeye yönelik yatırımlarını arttırmayı hedeflemektedir.⁵⁹ Bu kapsamda 2012’den beri 16 MDA ülkesi⁶⁰ ile 16+1 İşbirliği⁶¹ zirveleri vasıtasıyla düzenli olarak bir araya gelerek bölgedeki yatırım fırsatlarını değerlendirmektedir. TSI ülkelerinin aynı zamanda 16+1 İşbirliği’ne dâhil olan ülkelerden oluşması, Çin’in TSI ile ilgilenmesine zemin hazırlamıştır. 2016 Dubrovnik Zirvesi’ne katılan Çinli üst düzey diplomatlar, TSI ile 16+1 İşbirliği’nin hedef ve içerik açısından oldukça uyumlu olduğunu açıklamıştır.⁶²

MDA, 21.yüzyılın İpek Yolu olarak lanse edilen Çin’in Tek Kuşak Tek Yol Girişimi açısından önemli bir coğrafyadır. Zira bölgenin coğrafi konumu, Yeni İpek Yolu açısından Batı ve Kuzey Avrupa ile Uzak Doğu arasındaki bağlantıyı sağlamaktadır. Bu nedenle Çin, MDA’nın ulaştırma altyapısı ve Tek Kuşak Tek Yol Girişimi arasında daha fazla sinerji yaratacağı beklentisiyle TSI’yı desteklemektedir.⁶³ Bu beklentiyi oluşturan en önemli altyapı, Çin’in Tek Kuşak Tek Yol Girişimi için önemli bir bağlantı yolu olan Via Carpathia Otoyolu Projesi’dir. Via Carpathia, Çin’den başlayarak Doğu Akdeniz üzerinden Yunanistan’a ulaşacak ticaret ağını Kuzey Avrupa’ya kadar taşıyacak bir güzergâh sunmaktadır. Süveyş Kanalı’nı geçerek Yunanistan’a erişecek Çin ticari ürünleri, bu otoyol sayesinde yalnızca MDA ülkelerine değil, daha kuzeyde Norveç, İsveç ve Finlandiya’ya kadar ulaştırılabilecektir. Ayrıca Via Carpathia’nın Karadeniz’de Romanya’nın Köstence Limanı’na da erişecek olması, Çin’e, Avrupa’ya uzanacak Akdeniz’in dışında alternatif bir güzergâh da sunmaktadır. Çin’den başlayarak Hazar Bölgesi ve Kafkasya üzerinden Gürcistan’a ulaşacak ticaret ağı, Romanya-Gürcistan deniz koridoru

⁵⁸ Li Shitao, “EU Fears Divisions as China Woos Eastern European Nations”, *Deutsche Welle* Temmuz 5, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.dw.com/en/eu-fears-divisions-as-china-woos-eastern-european-nations/a-44542971>

⁵⁹ Li Shitao, “EU Fears Divisions as China Woos Eastern European Nations”, *Deutsche Welle* Temmuz 5, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.dw.com/en/eu-fears-divisions-as-china-woos-eastern-european-nations/a-44542971>

⁶⁰ Bulgaristan, Hırvatistan, Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ve AB üyesi olmayan devletler Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan

⁶¹ Çin ile MDA ülkeleri arasında iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan bir platformdur.

⁶² Doğu Araştırmaları Merkezi, *The Emergence of a European Project*, 10.

⁶³ Joseph Bebel, “Three Seas Initiative” for Eastern Europe”, *The European Institute*, Aralık 31, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2018, <https://www.europeaninstitute.org/index.php/ei-blog/305-july-2017/2233-three-seas-initiative-for-eastern-europe-8-2>

sayesinde Avrupa'ya bağlanacak ve Via Carpathia ile birlikte bu ticaret ağı MDA'dan Kuzey Avrupa'ya kadar hızlı ve kesintisiz bir şekilde yayılacaktır.

ABD ve Çin'in MDA'ya ilgisi ve desteğinin artması, 2018'den itibaren Almanya ve AB'nin TSI'ya yaklaşımının değişmesine zemin hazırlamıştır. ABD ve Çin'in girişimleri, özellikle Almanya açısından bölgedeki hâkimiyetini kaybetme endişesine yol açmıştır. Bazı Avrupalı diplomatlar, Çin'in 16+1 İşbirliği girişimini, AB için bir alarm ve "Yeni Berlin Duvarı" olarak nitelendirmiştir.⁶⁴ Çin'in girişimlerinin, AB'nin bölünmesine, Avrupa'daki AB üyesi olmayan ülkelerin AB'ye ilgisinin azalmasına ve Avrupa'daki sosyal ve çevresel standartların ihlal edilmesine yol açacağı ileri sürülmüştür.⁶⁵ Bu endişelerin ortaya çıkmasının ardından, Almanya ve AB, MDA'da Avrupa Uyumu'nu hedef alan girişimleri önlemek, Polonya ve Macaristan gibi Birliğin siyasi bütünleşme ve derinleşme hedefine karşı çıkan ülkelerin ABD ve Çin'in etkisi altına girmesine engel olmak amacıyla TSI'ya daha pozitif yaklaşmaya başlamıştır.

2018 Bükreş Zirvesi'ne katılan Almanya Dışişleri Bakanı tarafından, Almanya'nın TSI'ya dâhil olma isteği açık bir şekilde ifade edilmiş ve açıklanan Yeni Doğu Politikası ile Almanya'nın AB ruhu içinde bir arabulucu rolü üstlenmek istediği belirtilmiştir.⁶⁶ Almanya, TSI'ya üyelik konusundaki kararlılığını, 2019 Ljubljana Zirvesi'ne Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier ile daha üst düzeyde bir katılım gerçekleştirerek pekiştirmiştir. Ayrıca zirveye katılan Avrupa Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker'ın TSI'nın altyapı projelerinin AB'nin yapısal fonlarından destekleneceğini açıklaması, AB'nin de kurumsal olarak TSI'yı desteklediğini göstermiştir. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu'nun 2021-2027 AB bütçe önerisinde, bölgede daha gelişmiş bir altyapı bağlantı ağı oluşturulması amacıyla 42,3 milyar Euro finansman ayrılacak istendiği belirtilmiştir.⁶⁷ Ayrıca zirvede, bu fonun önemli bir kısmının TSI'nın altyapı projelerine ayrılacağını teyit eden Almanya Dışişleri Bakanı tarafından,

⁶⁴ Long Jing, The Transition of EU's Attitude Towards "16+1", (Afterthoughts: Riga 2016 International Forum of China and Central and Eastern European Countries sunulan tebliğ, Latvian Institute of International Affairs, Riga, Letonya, Kasım 4, 2016: 25) (1-64)

⁶⁵ Jing, The Transition of EU's Attitude Towards "16+1", 25-26.

⁶⁶ Christoph Hasselbach ve Rosalia Romaniec, "Berlin Takes a New Approach to the Three Seas Initiative", *Deutsche Welle*, Haziran 5, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.dw.com/en/berlin-takes-a-new-approach-to-the-three-seas-initiative/a-49076663>

⁶⁷ "The Fourth Summit of the Three Seas Initiative Took Place in Slovenia", *Coordinating Secretariat for Maritime Affairs "17+1"*, Aralık 19, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://ceec-china-maritime.org/blog/the-fourth-summit-of-the-three-seas-initiative-took-place-in-slovenia/>

Avrupa'nın birlikte hareket etmesi gerektiği ve TSI ile işbirliğini derinleştirmek amacıyla birlikte çalışmaya hazır oldukları ifade edilmiştir.⁶⁸

Almanya, bölgesel siyasi hedeflerinin yanı sıra ekonomik çıkarları açısından da TSI ile ilgilenmektedir. Bu kapsamda enerji ve altyapı konusunda uzmanlaşmış Airbus, Siemens, Deutsche Bahn ve SAP gibi ulusal şirketlerinin TSI İş Forumu'na katılımını sağlayarak⁶⁹, bölgesel projelere dâhil olmak istemektedir. Ayrıca TSI'nın kuzey-güney ekseninde oluşturmaya çalıştığı ticaret ve ulaştırma ağının bir parçası olmaya da çalışmaktadır. Bu kapsamda Almanya, Via Carpathia otoyolunun varış noktası olan Selanik Limanı'nın çoğunluk hissesini satın alarak⁷⁰ önemli bir adım atmıştır. Bu stratejik yatırımıyla, Doğu Akdeniz üzerinden MDA ile dünya pazarları arasında kurulacak ticaret ağının limanının kontrolünü devralmıştır. Ayrıca ekonomik ve siyasi açıdan TSI üzerindeki denetimini genişletme ve diğer uluslararası aktörlerin bölgedeki faaliyetlerini kontrol etme fırsatını da yakalamıştır.

AB'nin TSI altyapı projelerine finansman sağlaması ise Birliğin enerji politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlantı, AB'nin Avrupa Enerji Birliği'ni oluşturma girişimi dikkate alındığında daha fazla anlam kazanmaktadır. Avrupa'da daha fazla enerji güvenliği, rekabet gücü ve sürdürülebilirliği sağlamak için geliştirilen Enerji Birliği'nin hedeflerinden biri, Avrupa'da tam bütünleşmiş bir enerji pazarının oluşturulmasıdır.⁷¹ Bu kapsamda ABD ve diğer tedarikçi ülkelerden LNG ithalatını mümkün hale getirecek LNG terminallerinin Kuzey Avrupa'nın yanı sıra MDA'da da inşa edilmesi ve Avrupa enerji pazarının bütünleşmesi, daha iyi işlemlerini sağlayacak doğal gaz iletim sistemlerinin birbirine bağlanması hedeflenmektedir.⁷² Enerji Birliği'nin bu iki önemli hedefi, TSI'nın MDA ülkeleri arasındaki enerji altyapısını geliştirme ve LNG ithalatını mümkün hale getirme hedefini doğrudan karşılamaktadır.

VI. İşbirliğine Dâhil Olan Ülkelerin TSI'ya Yaklaşımı

⁶⁸ Almanya Dışişleri Bakanlığı, "Speech by State Secretary Andreas Michaelis at the Summit of the Three Seas Initiative", Haziran, 6, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/michaelis-3-seas-initiative/2227006>

⁶⁹ Almanya Dışişleri Bakanlığı, Speech by State Secretary Andreas Michaelis.

⁷⁰ Theo Loannou, "Thessaloniki Port Sold to German Fund", *Greek Reporter*, Aralık 29, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://greece.greekreporter.com/2017/12/29/thessaloniki-port-sold-to-german-fund/>

⁷¹ Kakışım, "Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen", 468.

⁷² Avrupa Komisyonu, "A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy", COM (2015) 80 Final, Brüksel, Şubat 25, 2015, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PD

Dış politika ve ekonomik hedefler açısından TSI ülkelerinin farklılaşan öncelik ve çıkarları söz konusudur. Özellikle AB, Rusya, Çin ve ABD ile sürdürülen siyasi ve ekonomik ilişkiler, TSI ülkeleri arasındaki somut ayrışma alanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca Polonya'nın MDA'nın liderliğini üstlenme arzusu da TSI ülkelerini rahatsız eden alanlardan biridir.

Polonya, siyasi ve ekonomik açıdan TSI'dan en fazla beklentisi olan ülkelerden biridir. Siyasi yönden II. Dünya Savaşı öncesi gündeme getirdiği MDA'da kendi öncülüğünde oluşturulacak bir konfederasyon fikrinin halen etkisi altındadır. Özellikle sağcı politikacıların diline yansıyan bu liderlik hırsları, Polonya'nın AB içerisinde MDA ülkelerinin lideri ve temsilcisi olması gerektiği şeklinde ifade edilmektedir.⁷³ Polonya, ekonomik açıdan ise daha ucuz ve güvenli doğal gaz tedarik edebilmenin ötesinde, TSI'nın sağlayacağı altyapı imkânlarını kullanarak, AB için yeni bir doğal gaz enerji merkezine dönüşmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda Baltık Boru Hattı ile Norveç'ten doğal gaz, ABD ve Katar'dan LNG tedarik ederek, Avrupa'da tedarikçi ülke olarak Rusya'nın, transit ülke olarak da Ukrayna'nın yerini almak istemektedir.⁷⁴ Bu nedenle Polonya'yı devre dışı bırakan Kuzey Akım II'nin inşasını engellemeye çalışmakta ve Almanya'yı bu projeye AB'nin enerji güvenliğini tehlikeye attığı gerekçesiyle eleştirmektedir.

Polonya TSI kapsamında ekonomik ve siyasi hedeflerine ulaşabilmek için başta ABD olmak üzere yabancı yatırımcıları projelerine dâhil etmeye çalışmaktadır.⁷⁵ ABD ile yapmış olduğu uzun dönemli LNG alımı anlaşması, Avrupa'da yeni bir doğal gaz merkezine dönüşmek için atılan somut adımlardan biridir. İki ülke arasındaki yakınlaşma, siyasi ve askeri alanda da yaşanmaktadır. Özellikle Polonya ve Rusya arasındaki tarihi düşmanlık, Polonya'yı askeri açıdan ABD ile işbirliğine teşvik etmektedir. Her iki ülke, Rusya'nın askeri faaliyetlerine karşı NATO'nun doğu kanadını güçlendirmek için Polonya'daki ABD askeri sayısının artırılması konusunda anlaşmıştır.⁷⁶ Polonya ve ABD, askeri ilişkiler ve enerji alanındaki bu

⁷³ Daria Nalecz, "Intermarium vs Three Seas Initiative", *New Eastern Europe*, Temmuz 6-7, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <http://neweasterneurope.eu/2017/07/06/intermarium-vs-the-three-seas-initiative/>

⁷⁴ F. William Engdahl, "The Geopolitics of Poland's Three Seas Initiative", *Center of Research on Globalization*, Aralık 8, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.globalresearch.ca/the-geopolitics-of-polands-three-seas-initiative/5621888>

⁷⁵ Piotr Buras, "Europe and its Discontents: Poland's Collision Course with the European Union", *European Council on Foreign Relations Policy Brief* 274, Aralık 2018:8. Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://www.ecfr.eu/publications/summary/europe_and_its_discontents_polands_collision_course_with_the_eu_7220

⁷⁶ "Trump: US to Send 1,000 Troops to Poland in New Deal", *BBC*, Haziran 12, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48585045>

girişimleriyle, Rusya'nın Avrupa'daki enerji hâkimiyetine ve Ukrayna krizinin ardından yükselen askeri tehdidine karşı önlem almaktadır.

Polonya ve ABD arasındaki işbirliği ve Polonya'nın Kuzey Akım II projesine karşı Almanya'ya yönelik eleştirileri, Polonya'nın AB'yi böldüğü ve bu amaçla TSI'yi bir araç olarak kullandığı izlenimini oluşturmaktadır. Polonya'nın ekonomik ve siyasi hedefleri, AB'siz bir Avrupa'yı tahayyül edemeyen çevrelerde, TSI'nin iddia edildiği gibi AB ile işbirliğini güçlendirmeyi hedefleyen bir girişim olmadığı, aksine bölgedeki ayrışmayı güçlendiren bir harekete dönüştüğü izlenimi sunmaktadır. Bu algı, Almanya ve Avrupa Komisyonu'nun yanı sıra Almanya ile gelişmiş siyasi ve ekonomik ilişkilere sahip TSI ülkelerinin, Polonya ve TSI'ya şüphe ile yaklaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Polonya'nın özellikle siyasi hırsları, bazı TSI ülkeleri tarafından eleştirilmekte ve Avrupa'nın ayrışmasını hedefleyen, otoriter rejimler tarafından kullanılan bir araç olarak nitelendirilmektedir. Çekyalı ve Slovakyalı politikacılar ve analistler, Polonya'nın adeta bölgesel bir lider olarak öne çıkma arzusunu, Almanya ve AB karşıtı söylemlerini eleştirmektedir.⁷⁷ Bu ayrışma 2018 Budapeşte Zirvesi'ne yansımış ve Polonya, Çekya'nın Almanya'yı TSI'ya dâhil etme isteğine itiraz etmiştir. Romanya, Slovakya ve Slovenya da dâhil olmak üzere TSI ülkelerinin çoğu, Almanya ve AB ile ilişkileri bozabilecek şekilde TSI'nin siyasallaşmasına karşı çıkmış ve bu nedenle Polonya'nın TSI'nin sekretaryasının oluşturulması önerisi reddedilmiştir.⁷⁸

TSI ülkelerinin siyasi olarak ayrışma yaşadığı diğer bir konu ise Rusya'ya enerji bağımlılığı ve bu bağımlılığın ortaya çıkardığı enerji arz güvenliği riski noktasında yaşanmaktadır. TSI ülkeleri, tedarikçi bir ülke olarak Rusya'nın güvenilirliği konusunda ayrışmaktadır.

AB ile güçlü ilişkiler sürdürmek isteyen Baltık ülkeleri Estonya, Letonya ve Litvanya, Rusya'nın agresif politikalarının korkusunu en fazla hisseden ülkelerdir ve bu nedenle TSI'nin gerçek destekçileri olarak da değerlendirilmektedirler.⁷⁹ Rusya'ya olan enerji ithalat bağımlılıklarını⁸⁰, ulusal güvenlikleri açısından en önemli risklerden biri olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca Rusya'nın Baltık Denizi'nde gerçekleştirdiği askeri tatbikatları, ulusal güvenliklerine doğrudan bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Baltık ülkelerinin Rusya ile aynı sınırları paylaşmaları ve

⁷⁷ Nalecz, "Intermarium vs Three Seas Initiative".

⁷⁸ Buras, Europe and its Discontents, 8.

⁷⁹ Gorka, Three Seas Initiative as a Political Challenge, 70.

⁸⁰ Neredeyse tükettikleri doğal gazın tamamına yakınına Rusya'dan tedarik etmektedirler.

önemli ölçüde Rus azınlığına sahip olmaları tehdit algılarını kuvvetlendirmektedir. Ukrayna'nın Kırım'ı kaybetmesinde Rus azınlıkların oynadığı rol, Baltık ülkelerinin Rusya'ya karşı endişelerinin artmasını ve siyasi açıdan AB, ABD ve NATO'ya yakınlaşmalarını sağlamaktadır.

Baltık ülkelere benzer şekilde Hırvatistan ve Romanya, TSI'yı önemseyen ve Rusya'nın bölgesel siyaseti ve enerji politikalarına şüphe ile yaklaşan ülkelerdir.⁸¹ Hırvatistan ve Polonya'nın LNG santralleri arasında bir boru hattı inşa etme girişimi Rusya'ya olan olumsuz bakış açısının bir yansımasıdır. Ancak Hırvatistan'da ABD'ye yakın duran Cumhurbaşkanı ile AB ile ilişkilerin güçlendirilmesini savunan Başbakan ve hükümeti arasında ciddi anlaşmazlıklar söz konusudur.⁸² Bu siyasi tablo, Hırvatistan'da olası bir iktidar değişikliğinin ardından TSI'ya olan desteğin azalma ihtimalini gündeme getirmektedir. Romanya'nın ise Rusya ile ilgili endişeleri askeri alana da yansımaktadır. Bu nedenle Polonya gibi ABD ile askeri işbirliğini geliştirmekte ve Almanya, Fransa, Çekya ile ortak bir kara gücü oluşturma fikrini desteklemektedir. Romanya bu açıdan TSI'yı tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirmektedir.⁸³

Avusturya, Çekya ve Bulgaristan ise TSI'ya şüphe ile yaklaşan, AB'yi önceleyen ve Rusya ile siyasi ilişkilerini geliştirmek isteyen ülkelerdir. Bu ülkelerin TSI'ya karşı şüphecilik, zirve toplantılarına yansımaktadır. Çekya, 2017 Varşova Zirvesi öncesi Merkez Avrupa'da Almanya'nın dâhil edilmek istenmediği bir birliğe kaşı olduğunu açıklamış ve zirveye, Devlet Başkanlığı yerine Parlamento Başkanlığı düzeyinde katılım göstererek tavrını sergilemiştir.⁸⁴ Benzer şekilde Avusturya da sadece büyükelçi göndererek zirveye katılmıştır. Her iki ülke de zirveye başkanlık düzeyinde temsilci göndermeyerek ve zirvede enerji konusunda ortaya koyulan hedefleri desteklemeyerek, TSI'dan uzaklaştıkları izlenimini oluşturmuştur.⁸⁵

Bulgaristan ve Avusturya'nın enerji politikaları, Rusya ile ilişkiler ve enerji arz güvenliği konularındaki ayrışmayı daha da derinleştirmektedir. Rus enerji şirketi Gazprom'un önemli bir müşterisi olan Avusturya, Polonya, Hırvatistan, Romanya ve Baltık ülkelerinin aksine Rusya'yı güvenilir bir ortak olarak değerlendirmektedir.⁸⁶ ABD'nin Kuzey Akım II ile ilgili aldığı

⁸¹ Gorka, Three Seas Initiative as a Political Challenge, 69-70.

⁸² Zubovic, "The Three Seas Initiatives, 87.

⁸³ Gorka, Three Seas Initiative as a Political Challenge, 69.

⁸⁴ Sebastian Holz, "Poland, Trump and the Three Seas Initiative", *Economic Forum*, Temmuz 14, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <http://www.forum-ekonomiczne.pl/poland-trump-and-the-three-seas-initiative/?lang=en>

⁸⁵ Holz, "Poland, Trump and the Three Seas Initiative".

⁸⁶ Gorka, Three Seas Initiative as a Political Challenge, 69-70.

yaptırım kararına Almanya ile birlikte karşı çıkması, bu politikasının açık bir göstergesidir. Bulgaristan ise Rus doğal gazını Türkiye'ye ulaştıran Türk Akımı'nı⁸⁷ destekleyerek, Rusya ile enerji işbirliğini geliştirmek istediğini göstermektedir. Büyük ölçüde Ukrayna'yı devre dışı bırakmak amacıyla inşa edilen Türk Akımı'na Türkiye topraklarında bağlanabilmek için 11 km uzunluğundaki boru hattının açılışını gerçekleştirmiştir.⁸⁸ Bu ara bağlantı ile Rus doğal gazını Merkez Avrupa ülkelerine ulaştırmak ve transit ülke olmanın avantajlarından faydalanmak istemektedir. Bulgaristan'ın Türk Akımı'na dâhil olma arzusu, enerji arz güvenliği açısından Rusya'nın bir tehdit olarak görülmediği, aksine Rusya ile enerji ticaretinin ekonomik bir fırsat olarak değerlendirildiği izlenimi oluşturmaktadır. Avusturya ve Bulgaristan, Rusya'nın enerji projelerinin bir parçası haline gelmeye çalışarak, TSI'nın kuzey-güney ekseninde bir enerji koridoru oluşturma ve Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltma hedefini baltalamaktadır.

Macaristan ise son dönemde Rusya ile yakınlaşmakta ve Çin'in TSI'ya desteğini önemsemektedir. Bulgaristan'a benzer şekilde Türk Akımı'na dâhil olmak için girişimlerde bulunmaktadır. Macaristan Başbakan'ı Viktor Orban, Macaristan'ın Türk Akımı'na bağlanmasının ülkesinin faydasına olacağını ve bunun ne kadar erken olabilirse o kadar iyi olacağını ifade etmektedir.⁸⁹ AB'ye oldukça mesafeli olan ve son dönemde Birlik ile siyasi krizler yaşayan Macaristan Başbakanı, Çin'i, yeni enerji nakil hatlarının inşası için gerekli sermayeyi sağlayacak, yakın ilişkiler geliştirilmesi gereken AB'nin bir alternatifi olarak değerlendirmektedir.⁹⁰ Çin ve ABD gibi uluslararası aktörlere yönelik bu yaklaşımı, AB'nin siyasi anlamda bütünleşmesine ve derinleşmesine karşı çıkan, Almanya'nın ekonomik ve siyasi nüfuzunu genişletmesinden rahatsız olan, Brexit sonrası İngiltere'nin ayrılması ile AB'de oluşacak siyasi boşluğu Almanya'nın doldurmasından çekinen ve Brüksel'in üye ülkelerin uluslararası politikalarına dâhil olmasını istemeyen diğer TSI ülkeleri de benimsenmektedir.

⁸⁷ Türk Akımı, Rus doğal gazını Bulgaristan'a ulaştıracak şekilde planlanan ancak Bulgaristan'ın desteğine rağmen AB'nin baskısı sonucu iptal edilen Güney Akım projesi yerine inşa edilen doğal gaz boru hattıdır.

⁸⁸ Tsvetelia Tsoleva ve Vladimir Soldatkin, "Russia Says Bulgaria to Complete Pipeline Stretch of TurkStream by 2020", *Reuters*, Ekim 21, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 21, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-gas-turkstream/russia-says-bulgaria-to-complete-pipeline-stretch-of-turkstream-by-2020-idUSKBN1X01F8>

⁸⁹ "Russia to Welcome Hungary's Joining TurkStream Project — Putin", *Taas*, Ekim 30, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://tass.com/politics/1086221>

⁹⁰ "EU Fears Divisions as China Woos Eastern European Nations", *Deutsche Welle*, Temmuz 5, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.dw.com/en/eu-fears-divisions-as-china-woos-eastern-european-nations/a-44542971>

Sonuç

2016 Dubrovnik Deklarasyonu ile varlık kazanan TSI, kısa sürede ABD, Çin ve AB'nin ekonomik ve siyasi desteğini kazanmıştır. Her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen zirve toplantılarıyla, altyapı projelerinin geliştirilmesi, bu projeleri destekleyecek finansal araçların oluşturulması ve AB'nin mali desteğinin sağlanması yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ancak bu başarılı ilerleyiş, beklenenden daha kısa sürede TSI ülkeleri arasında ABD, Rusya ve Almanya ile ilişkilerde fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına engel olamamıştır.

Bazı ülkelerinin ekonomik çıkarları ve politik hırsları, TSI'nın temel hedeflerinin önüne geçerek başlangıçtaki motivasyonun kaybolmasına ve TSI'nın uyumunun bozulmasına neden olmaktadır. TSI ülkeleri, daha ucuz fiyatlarla doğal gaz satın alabilmek adına kısa vadeli ekonomik çıkarlarını gözeterek, enerji arz güvenliklerini tehlikeye atmakta ve TSI'nın enerji alanındaki hedeflerini baltalamaktadırlar. Bu kapsamda Rusya'nın Kuzey Akım II ve Türk Akımı gibi boru hattı projeleri ciddi bölünmeler ortaya çıkarmaktadır.

Bu politikaların sürdürülmesi, Rusya'yı güvenilmeyen bir tedarikçi ülke olarak değerlendiren ve geliştirdiği enerji politikaları ile Rusya'nın Avrupa enerji pazarındaki hâkimiyetini sınırlandırmak isteyen AB'nde TSI'yı destekleme konusunda soru işaretlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktır. Bu çekince, Rusya'yı Avrupa için siyasi ve askeri bir tehdit olarak görmeye devam eden ABD açısından da geçerlidir. Bu açıdan TSI ülkeleri arasında öne çıkan ekonomik kaygılar ve fikir ayrılıkları, TSI'nın geleceği ve başarısı için en önemli problem olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle TSI'nın başarılı olabilmesi ve enerji alanında hedeflenen altyapı projelerinin gerçekleştirilebilmesi için, işbirliğine dâhil olan ülkelerin, ulusal çıkarları yerine bölgesel uzun yadeli çıkarlarını gözeterek Almanya, AB, ABD ve Rusya ile ilişkilerde ortak bir politika benimsemesi gerekmektedir.

TSI ülkeleri, enerji arz güvenliğini önceleyen motivasyonlarını kaybetmemeli ve özellikle Rusya'nın gerektiğinde enerji silahına başvurduğunu unutmamalıdır. Almanya ve Fransa gibi büyük ülkeler ve güçlü ekonomiler, Rusya ile ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın pazarlık gücünden faydalanarak daha güvenli ve dengeli bir ilişki tesis edebilmektedirler. Ancak MDA ülkelerinin özellikle enerji ilişkilerinde Rusya'ya tek taraflı bir bağımlılığının olması, Rusya ile dengeli bir ilişki modeli geliştirmelerine engel olmaktadır.

TSI'nın altyapı projelerinin gerçekleştirilebilmesi için, AB'nin mali desteğinin yanı sıra ABD ve Çin gibi MDA ile güçlü ticari bağlar kurmak isteyen uluslararası aktörlerin yatırım desteği sağlanmalı ve küresel enerji firmaları projelerin paydaşı haline getirilmelidir. Bu açıdan enerji altyapısına yönelik projelerin geliştirilmesi için TSI İş Forumu'nun oluşturulması önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

TSI, AB için başlangıçta MDA'daki AB üyesi ülkeleri Birliğin siyasi ve ekonomik şemsiyesinin dışına çıkarmayı hedefleyen bir bölünme aracı olarak algılanmıştır. Ancak zamanla enerji ve ulaştırma alanında geliştirilen altyapı projelerinin AB'nin enerji politikaları ve enerji arz güvenliği hedeflerini karşılamasıyla bu olumsuz yaklaşım değişmeye başlamıştır. Zira TSI'nın enerji alanında geliştirdiği boru hattı projelerinin ve bu boru hatlarının Avrupa'ya kazandıracığı yeni tedarikçi ülkelerin ve alternatif enerji nakil hatlarının, Avrupa enerji pazarını daha rekabete açık, şeffaf ve adil bir yapıya dönüştürmesi beklenmektedir. Dolayısıyla Ukrayna-Rusya enerji krizleri nedeniyle enerji arz güvenliği açısından sorunlar yaşayan AB için TSI, bölgesel işbirliği ve güvenliği arttıran bir girişim olarak değer kazanmıştır. Bu bakış açısı, TSI'nın zirve toplantılarına katılmaya başlayan AB'nin lider ülkelerinden biri olan Almanya tarafından da benimsenmiştir. Ancak bu noktada Almanya'nın bazı rezervleri söz konusudur. Özellikle Kuzey Akım II gibi Almanya enerji pazarına daha ucuz ve kesintisiz enerji sağlayacak projelerde TSI'nın öncelik ve hedeflerini benimsememektedir. Bu nedenle Almanya'nın TSI'ya dâhil olma isteğine ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Almanya, TSI'nın enerji alanındaki hedeflerini benimsemesi ve bu hedeflere uygun enerji politikaları izlemeyi taahhüt etmesinin ardından TSI'ya kabul edilmelidir.

Kaynakça

- “About the Visegrad Group”, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019, <http://www.visegradgroup.eu/about>
- Almanya Dışişleri Bakanı Maas'tan Trump'a Rusya Yanıtı: Tutsak Değiliz, *Sputnik*, Temmuz 12, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://sptnkne.ws/hZVv>
- Almanya Dışişleri Bakanlığı. “Speech by State Secretary Andreas Michaelis at the Summit of the Three Seas Initiative”, Haziran, 6, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/michaelis-3-seas-initiative/2227006>
- Avrupa Komisyonu, “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy”, COM (2015) 80 Final, Brüksel,

Şubat 25, 2015, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PD

Avrupa Komisyonu. “EU Invests in Natural Gas Interconnections”, Kopenhag, Mayıs 25, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://ec.europa.eu/info/news/eu-invests-clean-gas-interconnections-2018-may-25_en

Avrupa Komisyonu. “State Aid: Commission Approves Public Support for Croatian LNG Terminal at Krk Island”, Brüksel, Temmuz 31, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://europa.eu/rapid/press-release_IP-19-4910_en.htm

Avrupa Komisyonu. “The Three Seas Initiative Summit: European Commission Investments in Connectivity Projects”, Eylül 17-18, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/the_three_seas_initiative_summit_en.pdf

Avrupa Parlamentosu. “Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia”, Nisan 27, 2018:20, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019,

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf)

Akdemir, Erhan. “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”, içinde *Avrupa Birliği-Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, ed. Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınları, 2012.

Bebel, Joseph. “Three Seas Initiative” for Eastern Europe”, *The European Institute*, Aralık 31, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2018, <https://www.europeaninstitute.org/index.php/ei-blog/305-july-2017/2233-three-seas-initiative-for-eastern-europe-8-2>

Bieliszczuk, Bartosz. “Three Seas Initiative: Benefits for Regional Gas Markets and the EU”, *The Polish Institute of International Affairs, Bulletin 63*, (2017), Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=588178>

Birleşik Devletler Enerji Bilgi Yönetimi. “Natural Gas Explained, Where Our Natural Gas Comes From” Aralık 3, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.eia.gov/energyexplained/natural-gas/where-our-natural-gas-comes-from.php>

Birleşik Devletler Enerji Bilgi Yönetimi. “U.S. Liquefied Natural Gas Export Capacity to More Than Double by the End of 2019”, Aralık 10, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=37732>

- Bordoff, Jason. "Trump's Energy Policy: a Sharp Shift but Markets Trump", *Oxford Insitute for Energy Studies*, Oxford Energy Forum Issue 111, Kasım 2017, 11-14.
- Brezewski, Ian ve Koranyi, David. "The Three Seas Summit: A Step Toward Realizing the Vision of a Europe Whole, Free, and at Peace?", *Atlantic Council*, Temmuz 5, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-three-seas-summit-a-step-toward-realizing-the-vision-of-a-europe-whole-free-and-at-peace/>
- Buras, Piotr. "Europe and its Discontents: Poland's Collision Course with the European Union", *European Council on Foreign Relations Policy Brief* 274, Aralık 2018:8. Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://www.ecfr.eu/publications/summary/europe_and_its_discontents_polands_collision_course_with_the_eu_7220
- Buras, Piotr ve Janning, Josef. "Divided at the Centre: Germany, Poland, and the Troubles of the Trump Era", *European Council on Foreign Relations Policy Brief* 274, Aralık 2018: 1-33, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019 https://www.ecfr.eu/page/-/divided_at_the_centre_germany_poland_and_the_troubles_of_the_trump_era.pdf
- Doğu Araştırmaları Merkezi. "The Emergence of a European Project Three Summits for the Three Seas Initiative", (2018), Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://www.newstrategycenter.ro/wp-content/uploads/2018/06/NSC_OSW_3SI_policy_paper.pdf
- Engdahl, F. William. "The Geopolitics of Poland's Three Seas Initiative", *Center of Research on Globalization*, Aralık 8, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.globalresearch.ca/the-geopolitics-of-polands-three-seas-initiative/5621888>
- "EU Fears Divisions as China Woos Eastern European Nations", *Deutsche Welle*, Temmuz 5, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.dw.com/en/eu-fears-divisions-as-china-woos-eastern-european-nations/a-44542971>
- "EU Imports of Energy Products-Recent Developments", Eurostat, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments
- Gorka, Marek. "Three Seas Initiative as a Political Challenge for the Countries of Central and Eastern Europe", *Politics in Central Europe* 14 , no 3 (2018): 55-73.
- Hasselbach, Christoph ve Romaniec, Rosalia. "Berlin Takes a New Approach to the Three Seas Initiative", *Deutsche Welle*, Haziran 5, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.dw.com/en/berlin-takes-a-new-approach-to-the-three-seas-initiative/a-49076663>

- Holz, Sebastian. “Poland, Trump and the Three Seas Initiative”, *Economic Forum*, Temmuz 14, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <http://www.forum-ekonomiczne.pl/poland-trump-and-the-three-seas-initiative/?lang=en>
- Jing, Long. The Transition of EU’s Attitude Towards “16+1”, (Afterthoughts: Riga 2016 International Forum of China and Central and Eastern European Countries sunulan tebliğ, Latvian Institute of International Affairs, Riga, Letonya, Kasım 4, 2016: 1-64.
- Kakışım, Cemal. “Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 10, no 2, (2019): 460-472.
- Kietlinska, Ella. “Three Seas Initiative: Boosting Economic Growth in Central and Eastern Europe While Enhancing Region’s Energy Security”, *The Epoch Times*, Haziran 20, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, https://www.theepochtimes.com/three-seas-initiative-boosting-economic-growth-in-central-and-eastern-europe-while-enhancing-regions-energy-security_2968408.html
- Kovacevic, Aleksandar. “The Impact of the Russia-Ukraine Gas Crisis in South Eastern Europe”, *Oxford Institute for Energy Studies* 29, (2009): 1-19.
- Kurecic, Petar. “The Three Seas Initiative: Geographical Determinants, Geopolitical Foundations, and Prospective Challenges”, *Hrvatski Geografski Glasnik* 80, no 1, (2018): 99-124.
- Loannou, Theo, “Thessaloniki Port Sold to German Fund”, *Greek Reporter*, Aralık 29, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://greece.greekreporter.com/2017/12/29/thessaloniki-port-sold-to-german-fund/>
- Masson, Francis. “The Three-Seas Initiative: European Regionalism of Supranational Nature”, *Nouvelle Europe*, Mart 20, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <http://www.nouvelle-europe.eu/en/three-seas-initiative-european-regionalism-supranational-nature>
- Nalecz, Daria. “Intermarium vs Three Seas Initiative”, *New Eastern Europe*, Temmuz 6-7, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <http://neweasterneurope.eu/2017/07/06/intermarium-vs-the-three-seas-initiative/>
- Nienaber, Michael. “U.S. Warns German Companies of Possible Sanctions Over Russia Pipeline”, *Reuters*, Ocak 13, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-germany-usa-russia-pipeline/us-warns-german-companies-of-possible-sanctions-over-russian-pipeline-idUSKCN1P70FR>

- Penda, Ivor Altaras. “Three Seas Initiative– Between Economic Diplomacy And Geopolitics”, *Acta Economica Turistica* 4, no 1, (2018): 5-34.
- Przygoda, Mirosław. “The Three Seas Initiative as A New Important Factor in the Integration of Central and Eastern Europe”, (26th International Scientific Conference on Economic and Social Development – Building Resilient Society sunulan tebliğ – Zagreb, Croatia, Aralık8-9 2019, 657-673).
- Raimi, Daniel. “Energy Dominance: the Right Goal for US Policy?” *Oxford Insitute for Energy Studies*, Oxford Energy Forum Issue 111, Kasım 2017, 15-17.
- “Remarks by President Trump at the Three Seas Initiative Summit”, *Beyaz Saray Basın Sekreterliği Ofisi*, Temmuz 6, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://translations.state.gov/2017/07/06/remarks-by-president-trump-at-the-three-seas-initiative-summit-july-6-2017/>
- “Russia to Welcome Hungary’s Joining TurkStream Project-Putin”, *Taas*, Ekim 30, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://tass.com/politics/1086221>
- O’Sullivan, L. Meghan. “Us Energy Diplomacy in an Age of Energy Adundance”, *Oxford Insitute for Energy Studies*, Oxford Energy Forum Issue 111, Kasım 2017.
- Scisłowska, Monika. “ Poland Signs Deal for Long-term Deliveries of US Gas”, *AP News*, Kasım 8, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://apnews.com/72568e5c41bd49d0a3515926311ebc7b>
- Shitao, Li. “EU Fears Divisions as China Woos Eastern European Nations”, *Deutsche Welle* Temmuz 5, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <https://www.dw.com/en/eu-fears-divisions-as-china-woos-eastern-european-nations/a-44542971>
- “The Fourth Summit of the Three Seas Initiative Took Place in Slovenia”, *Coordinating Secretariat for Maritime Affairs “17+1”*, Aralık 19, 2017, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://ceec-china-maritime.org/blog/the-fourth-summit-of-the-three-seas-initiative-took-place-in-slovenia/>
- “The Fourth Summit of the Three Seas Initiative Took Place in Slovenia”, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://ceec-china-maritime.org/blog/the-fourth-summit-of-the-three-seas-initiative-took-place-in-slovenia/>
- Three Seas Initiative Summit, “Three Seas Initiative-Priority Interconnection Projects”, Ekim 18, 2018, Erişim Tarihi: Kasım 11, 2019, <http://three-seas.eu/wp-content/uploads/2018/09/LIST-OF-PRIORITY-INTERCONNECTION-PROJECTS-2018.pdf>
- “The Three Seas Initiative Summit”, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <http://three-seas.eu/>

- “The Three Seas Initiative Summit”, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <http://three-seas.eu/about/>
- “Trump: US to Send 1,000 Troops to Poland in New Deal”, *BBC*, Haziran 12, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 12, 2019, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48585045>
- Tsolova, Tsvetelia ve Soldatkin, Vladimir. “Russia Says Bulgaria to Complete Pipeline Stretch of TurkStream by 2020”, *Reuters*, Ekim 21, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 21, 2019, <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-gas-turkstream/russia-says-bulgaria-to-complete-pipeline-stretch-of-turkstream-by-2020-idUSKBN1X01F8>
- Weber, David A. “The Three Seas Initiative Explained”, *Atlantic Council*, Ocak 11, 2019, Erişim Tarihi: Kasım 8, 2019. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-three-seas-initiative-explained-2/>
- Zbińkowski, Grzegorz. “The Three Seas Initiative and its Economic and Geopolitical Effect on the European Union and Central and Eastern Europe”, *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe* 22, no 2, (2019): 105-119.
- Zubovic, Marta. “«The Three Seas Initiative»: Perspectives of Energy Sector Development within the Croatian Foreign Policy”, *Post-Soviet Issues* 6, no 1 (2019): 84-91.

